

BOJ ZOPER KRIMINALITETO IN SOCIALISTIČNA DRUŽBA

Ljubo Bavcon

Vprašanje kriminalne politike, ali z drugimi besedami politike, s katero določena država reagira zoper kriminaliteto, ni majhno in nepomembno, že če pomislimo, kako velike množice ljudi pridejo v stik z organi, ki jo izvršujejo. V kriminalni politiki konkretne države se zrcali tako stopnja materialne in duhovne družbene razvitosti, širina in globina družbenih protislovij, še zlasti pa problem, ki je bil vselej v središču pozornosti mislečih ljudi — odnos med družbo in posameznikom. Pričujoča razprava je izvleček najvažnejših misli iz obširnejšega dela,* ki si je zadalo nalogo, odpreti nekaj problemov kriminalne politike v družbi, ki želi uresničevati svetle vizije o boljšem življenju malega človeka.

I.

Kriminaliteto opredeljujem kot kršitev veljavnih pravil vsakokratne družbe ali z drugimi besedami, kot napad na kompleks vsakokratnih splošno priznanih ekonomskih, idejnih, političnih in moralnih odnosov, pojmovanj in naziranj, ki so bili vselej idealni izraz realnih potreb obstanka in razvoja družbe. Zgodovinski viri pričajo, da je take kršitve poznala že tudi prvotna družba in dosedanje izkušnje kažejo, da jih bo poznala tudi družba, ki bo že pozabila na privatno lastnino nad produkcijskimi sredstvi in na razredno delitev družbe. Razredna delitev družbe ni vzrok kriminalitete, temveč ji da le neke posebne značilnosti. Splošni vzrok kriminalitete — v skrajni posledici seveda — ki mu z Engelsom pravim — nezadovoljenost elementarnih človeških materialnih in duhovnih potreb, dobi z razredno družbo le posebne oblike in ostrost. Boj posameznika za njegovo materialno in duhovno uveljavljenje v družbi se z nastopom razredne družbe ne razvija več v obliki boja interesne skupnosti ljudi zoper prirodo, temveč kot boj atomiziranih individualnih interesov ljudi med seboj v obliki razrednega boja.

Nastanek razredne družbe pa povzroči na drugi strani kvalitativne spremembe v vsebini in oblikah družbene reakcije zoper kriminaliteto. Socialna reakcija zoper antisocialna dejanja prvotne družbe dobi

* Ljubo Bavcon, Kriminalna politika in njene tendence v socialistični družbi. (Doktorska disertacija.)

drugo vsebino in drugo obliko, ko se z delitvijo družbe na lastnike in nelastnike pokaže potreba po podreditvi posameznika splošnim pogojem proizvodnje in menjave. Objektivne interese obstoja in razvoja družbe, ki se izražajo skozi subjektivne interese nosilcev določenega načina proizvodnje in menjave, je treba sedaj zavarovati predvsem zoper ves razred potencialnih kršilcev veljavnih norm in seveda tudi zoper vse ostale iz vrst vladajočih. (S tem namreč, da posameznik spada med posedujoče in vladajoče, zanj nikakor ne preneha boj zoper vse ostale posameznike, da bi si ohranil svoj položaj.) Prav zato pa se mora sankcija zoper kršilce pojaviti kot eno izmed sredstev nasilja, ki je v družbi, razbiti na individualne in razredne interese, poleg ekonomskega nasilja edino sposobno organizirati in vzdrževati proces proizvodnje. Sankcija se zato mora pojaviti kot obsodba zlih dejanj v imenu višjih sil, kot grožnja in zastraševanje z zemskimi in onostranskimi posledicami. Da bi sankcija dosegla svoj zastraševalni namen in da bi izpolnjevala svojo družbeno funkcijo, se mora kazati na površini kot povračilo za storjeni greh, mora biti dovolj boleča in neprijetna in združena z moralnim ponižanjem in sramoto. Sankcija s tako vsebino in obliko je kazen in je tipična za družbo, ki se drugače ne more razvijati kot v obliki boja med razredi.

V tem je obsežena tudi vsa kriminalna politika razredne družbe ali boj te družbe zoper kriminaliteto. Omejevala se je vselej na določitev dejanj, ki so nevarna konkretni družbi, na določitev vrste in oblike kazni, ter na izvršitev kazni. Kriminalna politika razredne družbe ni mogla biti drugačna, ker je morala biti sredstvo za »sistematični boj proti določenemu delu prebivalstva« (Lenin). Ta politika je morala biti usmerjena na zatiranje posledic, ker ni mogla spoznati pravih vzrokov, še manj pa jih odpraviti. Zato je bila lahko le pasivno represivna. Njen izraz je kazensko pravo v najožjem smislu — kot spisek prepovedanih dejanj in za njih določenih kazni.

Problem kriminalne politike postane predmet teoretičnih razmišljanj šele z nastopom francoskih prosvetlencev. S tem pa se začne tudi relativno samostojni razvoj teorije na tem področju družbenih problemov.

Ideje, ki so pozneje porodile klasično kazensko pravo revolucionarne buržoazije, so nastale takrat, ko so dozoreli ekonomsko socialni pogoji za nastanek kapitalizma. V temeljnih načelih, ki so jih za kazensko zakonodajo formulirali francoski prosvetlenci, so izražali poglede in nazore takratnih nosilcev družbenega napredka — buržoazije, ki se je zavzemala za oblast razuma, za enakost ljudi, za odpravo samovolje in za priznanje, da je človeku po narodi dana svoboda. Tuji

s temi zahtevami je buržoazija čistila pot za nastop novega, kapitalističnega obdobja v človeški zgodovini. Vse te zahteve in tudi njihova poznejša realizacija pomenijo nedvomno velik napredek na splošni razvojni poti človeštva, čeprav tudi buržoazna družba nikoli ni mogla čez okvire, ki so ji postavljeni kot razredni družbi. V teh okvirih se je gibala tudi teorija in praksa kriminalne politike, čeprav je med klasičnim konceptom, porojenim v francoski revoluciji in koncepti, ki so nastali med obema zadnjima vojnama, celo stoletje teoretičnih spopadov med raznimi šolami. Rezultat teh spopadov je tako imenovana moderna ali eklektična teorija kazenskega prava, ki je nastala konec XIX. in v začetku XX. stoletja in ki je dobila svoj izraz v pozitivnem pravu zlasti v 20. in 30. letih tega stoletja. Okvir, ki so ga postavljale družbeno ekonomske razmere, je bil vendarle dovolj širok za to, da so se izoblikovala nova gledanja, ki naj jih na kratko naštejemo, ker so zelo pomembna kot izhodišče za nadaljnji razvoj.

Ideja o kazenskem pravu kot sredstvu za boj zoper kriminaliteto je zmagala v nasprotju z neoklasičnim mnenjem, ki je kazensko pravo prikazovalo kot samo sebi zadostno. S tem se je odprla pot za obravnavanje kriminalitete kot realnega, človeškega pojava ter za sodelovanje kazenskega prava z drugimi vedami o človeku in družbi.

Ko so realne znanosti posegle na področje kriminalitete, so morale najprej zadeti ob človeka, storilca kaznivega dejanja. Med najvažnejše pridobitve, ki jih je prevzela eklektična teorija, šteje dejstvo, da se je pričela v teoriji in praksi kriminalne politike uveljavljati tudi storilčeva osebnost, čeprav spočetka le zaradi pravičnosti.

Spoznanje, da ni dveh enakih deliktov in da za vsakim kaznivim dejanjem stoji drugačna objektivna in subjektivna stvarnost, je privedlo do gibanja za individualizacijo kazni. To gibanje je izredno pomembno, saj je bil marsikateri novi pravni inštitut uveden prav zaradi individualizacije kazni.

Vse to pa je moralo vplivati tudi na oblike kazenskih sankcij, pa sta tako XIX. in XX. stoletje prinesla varnostne in vzgojne poboljševalne ukrepe ter pogojno obsodbo, ki niso več kazni v klasičnem smislu, niti ni zastraševanje in nasilje njihova edina vodilna misel. Vendar pa za odraslega normalnega storilca kazen še ohranja svoj represivni in povračilni značaj in ostaja temeljni ukrep, ki ga države uporabljajo v boju zoper kriminaliteto. Čeprav je torej zastraševanje še vedno poglavitna vsebina preprečevanja in zatiranja kriminalitete, so se nove ideje in koncepti v teoriji kriminalne politike že nevarno približali skrajnim mejam, ki jih lahko razredna družba še dopušča. To je zlasti očitno v gibanju za družbeno varstvo (Mouvement de Dé-

fense sociale), ki se je začelo po drugi svetovni vojni in se z neverjetno naglico razširilo po svetu. Koncepti tega gibanja navezujejo na spoznanja, ki so bila dosežena pred drugo svetovno vojno in so njihovo neposredno in logično nadaljevanje. Ta trditev velja seveda le za konkretne metode in sredstva za uspešnejše preprečevanje kriminalitete, v smislu varovanja družbe in posameznika, da ne bi postal delinkventen, ter metode in sredstva za uspešnejšo prevzgojo in resocializacijo delinkventov. Koncepti družbenega varstva so ubrani na vodilni motiv, ki se glasi: samo zastraševanje danes ne more več uspešno ne preprečevati kriminalitete ne poboljševati delinkventov. Toda kadar se zagovorniki družbenega varstva znajdejo pred vprašanjem, zakaj zastraševanje ne more več opravljati tiste funkcije, ki jo je opravljalo tisočletja, takrat si pomagajo s povsem samovoljnimi in idealističnimi konstrukcijami, kakor »krščansko usmiljenje«, »družbena solidarnost« itd. Ko sem si poskušal to pojasniti, sem prišel do prepričanja, da se v takih oblikah in s takimi idejnimi opravičili uveljavlja splošna tendenca objektivnega razvoja, ki se nam pokaže tudi po drugi poti — z analizo silnic družbeno ekonomskega gibanja. Zato je za našo potrebo bolj pomembno poiskati v novejših konceptih tisto, kar se poraja novega. Pri tem seveda ne smemo izgubiti izpred oči idejno filozofske utemeljitve, kajti le te vplivajo v obratni smeri, tako da konkretni predlogi družbenega varstva niso čisti izraz tendenc družbenega razvoja, temveč po filozofskih pogledih deloma, modificiran izraz teh tendenc.

II.

Koncepti in predlogi, o katerih govorim, niso le delo gibanja za družbeno varstvo, temveč jih zasledimo tudi pri avtorjih izven tega gibanja, zlasti v visoko razvitih državah. Glede na faze vsake kriminalne politike sem predloge v novejši literaturi sistematiziral v naslednja vprašanja: preprečevanje kriminalitete (kriminalna preventiva), vloga kazenskega pravosodja v boju zoper kriminaliteto, dalje izvršitev kazni in drugih ukrepov in končno pomoč odpuščenim obsojencem (postpenalna pomoč in nadzor).

Preventiva. Ko je Cesare Beccaria, na pragu francoske revolucije povedal svoj znameniti stavek: »E meglio prevenire i delitti che punirgli«, je s tem izrazil tisti humanizem, ki je kot idealni izraz realnih socialno-ekonomskih procesov pognal množice v francosko revolucijo. Družba, ki je izšla iz te revolucije, pa je ostala razredna družba, zaradi česar je carstvo pameti lahko realizirala le kot carstvo buržoazije, večno pravičnost v buržoazni justici, enakost po narodi v enakosti

pred zakonom itd., kot je duhovito ugotovil Engels. Nekaj podobnega se je zgodilo tudi z Beccarijevo idejo, ki je ta družba ni mogla realizirati drugače kot v obliki generalne prevencije, ali z drugimi besedami, v obliki grožnje s kaznijo in računajoč na strah, ki ga vzbudi misel na fizične, psihične in moralne posledice kazni. Šele visoka stopnja kapitalističnega razvoja je iz določenih, najbrže ne preveč altruističnih pobud, privedla do nastanka t. im. socialne politike, ki je začela posegati z materialno in moralno pomočjo v razmere ogroženih ljudi. Čeprav socialna politika ni nastala zaradi preprečevanja kriminalitete, je vendarle posredno začela igrati vlogo enega izmed sredstev za kriminalno preventivo, kajti največji del kriminalitete izvira iz tistih problemskih in teritorialnih območij, kamor posega tudi socialna politika. Kljub temu je načelno stališče v vladajoči kazenskopravni teoriji ostalo, da je socialna politika pač državna in privatna dobrodelna dejavnost, kazensko pravna dejavnost pa je represivna funkcija države, ki naj zagotovi javni red in mir in ki ne more imeti nič skupnega z dobrotelostjo. Toda praksa je šla in je morala iti po svojih poteh spričo spoznanja, da so uspehi represije same kaj klavrni. Zlasti se je to zgodilo v deželah, ki so manj obremenjene z dogmatizmi vseh vrst. Kriminalna politika, ki je hotela uresničevati načelo, da je bolje delikte preprečevati kot kaznovati, se je morala nasloniti na sile izven ozkega državnega aparata — na mrežo poldržavnih in privatnih dobrodelnih organizacij in pa na strokovnjake v medicini, psihiatriji, mentalni higieni, socialnem delu, pedagogiki itd. Še več, znani so celo primeri, ko je bilo treba poiskati sodelovanje državljanov neposredno, brž ko so n. pr. v Franciji s postpenalnimi ukrepi za preprečevanje povratništva posegli izven okvira ozke državne kazenskopravne represije.

Po drugi svetovni vojni pridobiva omenjeni koncept vedno več pristašev tudi v teoriji. Tu gotovo še ne gre za kakšne socialistične ideje o odmiranju države itd., a vsekakor: od spoznanja, da samo nasilje in strah ne moreta več uspešno preprečevati kriminalitete, ni več tako zelo daleč do spoznanja, da jo lahko res uspešno preprečuje le družba neposredno, to je socialistična družba.

Vloga kazenskega pravosodja v boju zoper kriminaliteto. Vsa novejša kriminološka literatura izhaja z gledišča, da se postopek zoper storilca kaznivega dejanja ne sme končati samo z izrekom kazni in njeno izvršitvijo, katere edini kriterij je pravičnost, temveč z izbiro primernega ukrepa in njegovo izvršitvijo, kriterij pa naj bo vrnitev storilca družbi kot njenega aktivnega in koristnega člana. Ta ideja ni nova in načelno jo osvajajo in razglasha tako kazenski zakoniki kakor

tudi teorija. Novo je to, da zagovorniki novejših konceptov ne verjamejo več v grožnjo in zastraševanje kot tista sredstva, ki lahko napravijo človeka aktivnega in koristnega. Namesto tega pravijo v novejši literaturi, da je treba zoper storilce kaznivih dejanj reagirati s sredstvi, ki jih je odkrila moderna znanost in ki kljub njihovi še nezadostni razvitosti po navadi bolj ustrezajo namenu, ki ga želimo doseči. To ne pomeni, da bi kazen kot tako v celoti zavrgli, temveč pomeni, da je treba kazen uporabiti v primerih, kjer je od nje pričakovati uspeh, in druge ukrepe v primerih, ko kazen ne more biti uspešna. Zaradi tega predlagajo razširitev repertoarja ukrepov tudi za odrasle relativno normalne storilce kaznivih dejanj, ki naj ne obsega samo kazen v njeni klasični obliki. Kriterij za uporabo tega ali onega ukrepa naj ne bo več le teža storjenega kaznivega dejanja, temveč tudi lastnosti storilčeve osebnosti in potrebe njegove resocializacije. Biopsihosocialno opazovanje obdolžencev zaradi izbire najprimernejšega ukrepa in zaradi določitve primernega terapijskega postopka, kar je mnogo več kot doslej znana psihiatrična preiskava zaradi prištevnosti, to je postala ena izmed glavnih zahtev novejša kriminološke znanosti.

Izvršitev kazni in drugih ukrepov. Če naj ima reagiranje zoper kriminaliteto svoj končni namen zlasti v storilčevi resocializaciji, potem je očitno, da je izvršitev sankcije najvažnejša faza tega reagiranja. Dosedanji načini izvršitve kazni so bili v skladu s temeljnim konceptom reagiranja zoper kriminaliteto v razredni družbi, z zastraševanjem. Izvršitev kazni je bila zato v odnosu na poboljšanje storilca predvsem pasivna, ker je čakala na to, ali bodo odvzem svobode, trpljenje in druge neprijetnosti dovolj vplivale na storilca kaznivega dejanja, tako da se bo v bodoče zaradi strahu pred posledicami ogibal novih kaznivih dejanj. Če je ta metoda imela v preteklosti uspehe, jih ima danes vse manj in škodljive posledice prihajajo vse bolj do izraza. Sovjetski kriminalist Schirwindt je še v dobi pred zmago stalinizma takole označil vlogo in pomen zastraševalne kriminalne politike: »Odvzeti delinkventu njegovo osebnost, ga zaznamovati in rešiti družbo pred njim, to je najvažnejše.«

Po mnenju modernih avtorjev bi morala biti vsebina vseh ukrepov zoper kriminaliteto obsežena v posebnih postopkih za njihovo prevzgojo in resocializacijo. Bistvena novost je tu aktivni odnos do obsojenca in aktivni terapijski postopek z njim namesto pasivnega čakanja na blagodejne učinke strahu. Taka vsebina sankcij pa mora vplivati tudi na njihove oblike. Razne oblike pogojne obsodbe, sistem probation, odprti in polodprti zavodi, posebne ustanove za du-

ševno defektne, ki so sicer priznani za prištevne itd., vse to naj zamenja glavno obliko kazni — prostostno kazen. Še zlasti naj te oblike zamenjajo kratkotrajne prostostne kazni, ki naj se uporabljajo samo takrat, kadar ni indikacij za noben drug postopek. Glede prostostnih kazni z daljšim trajanjem, ki so v določenih primerih seveda potrebne, odpirajo v novejši literaturi vrsto problemov od razvrstitve v skupine, notranjega sistema izvršitve kazni, preko skupinskega postopka do problemov konkretne terapije obsojencev.

Postpenalni ukrepi. Sedanji bolj ali manj povsod veljavni oficialni kazenskopравни sistem prepušča obsojenca samega sebi, potem ko je prestal svojo kazen, čeprav so posamezni teoretiki na podlagi bogatih praktičnih izkušenj opozarjali, da nastopi pri odpuščenem obsojencu kriza, ki pogosto vodi v povratništvo. Pozneje so se v praksi razvijale razne oblike privatne dobrodelne postpenalne pomoči in nadzora in danes se novejše kriminalno politično gibanje zavzema že za to, da bi postpenalni ukrepi postali del celotnega sistema reakcije zoper kriminaliteto.

Na področju boja zoper kriminaliteto se je torej v zadnjih desetih letih zgodilo marsikaj novega. To, kar je bilo nekoč izključna domena države in njene kazenskopravne funkcije, postaja danes vedno bolj stvar širše družbene kriminalne politike. Ta kriminalna politika se zavzema za zaščito družbe pred kriminaliteto, toda ne toliko z represivnimi, kolikor zlasti s preventivnimi, splošnimi socialno ekonomskimi in socialno-političnimi ukrepi. Taka vsebina se pokaže kot napredna ne glede na idejne in filozofske utemeljitve, v katere se ogrinja. Očitno je, da država, dokler je izraz razredno razcepljene družbe, s svojo, v nasilje orientirano organizacijo, ne bo mogla v celoti uresničiti take politike. Toda, ko se danes v raznih oblikah mimo države že uveljavljajo posegi družbe tudi na to rezervatno področje, upam, da se ne motim, če vidim v tem izraz ene izmed objektivnih razvojnih tendenc človeške družbe. Novo nastajajoči produkcijski odnosi, ki si prebijajo pot skozi vse pore buržoazne družbe, spreminjajo tudi človekove predstave o sredstvih in metodah za urejanje družbenih odnosov, čeprav jih bo dokončno uresničila le družba, ki bo brez posredništva države urejala lastne probleme.

III.

Omenjena tendenca pa se pokaže tudi, ko konfrontiram najsplošnejše ugotovitve marksistične sociologije o tendencah družbenega razvoja, pa tudi praktične izkušnje kažejo, da se mora nasilje kot pogla-

vitna metoda za urejanje družbenih odnosov polagoma umikati. To velja zlasti še za tiste dežele, ki so odpravile privatno lastnino nad produkcijskimi sredstvi, s tem pa tudi materialno osnovo za razredno delitev družbe. Če je praksa res edini verodostojni kriterij resnice, potem lahko po dogodkih v Vzhodni Evropi v zadnjih mesecih preteklega leta trdimo, da je preširoka uporaba nasilja v takih pogojih anahronizem, ki deluje zoper tiste objektivne tendence, ki jih označujemo kot napredne. V družbi, kjer na splošno ni več mogoče izkoriščanje človeka po človeku, ker si nihče ne more prisvojiti produkcijskih sredstev kot svojo privatno lastnino, je potreba po nasilju vedno manjša, toliko večja pa je potreba po tem, da družba v tej ali oni obliki začne sama neposredno urejati svoje probleme.

To samo po sebi seveda nikakor ne odpravlja tistega v skrajni posledici splošnega vzroka kriminalitete, ki mu pravim »nezadovoljenost elementarnih človeških materialnih in duhovnih potreb«. Kar sem malo prej povedal, je le bistveni pogoj za to, da bi družba laže in hitreje zadovoljevala materialne in duhovne potrebe svojih članov, kajti to in samo to more bistveno vplivati na odpravljanje in reševanje zapletenih družbenih problemov, kamor spada tudi kriminaliteta. Že dosedanje praktične izkušnje so pokazale, da namen ne posvečuje sredstev, da neprimerna sredstva lahko postanejo sama sebi namen. V tej luči nam postane očitno, da tudi družbena reakcija zoper kriminaliteto ne more biti kakršna koli, ker lahko postane brezuspešna in ovira za družbeni napredek. Pri tem moram poudariti, da se ne zavzemam za absolutno odpravo vsakega nasilja, zavzemam se le za to, da mora družba poiskati sebi, svoji strukturi in svojim zgodovinskim nalogam primerna sredstva in pravo mero, ki bo zagotavljala prosto pot napredku in jo hkrati branila tako pred nevarnostmi vsakršne restavracije kakor tudi pred nevarnostmi birokratske degeneracije.

Podatki o kriminaliteti v naši družbi kažejo, da ta izgublja znake, ki jih ji daje razredna družba in da se vedno bolj omejuje na kršitev tistih elementarnih pravil družbenega sožitja, ki se kopičijo že tisočletja v zakladnico splošno priznanih občečloveških moralnih norm. Te kršitve so zato resnično vsej družbi nasprotna dejanja, ki jih kot taka pojmuje tudi večina v naši družbi in zoper katera je treba reagirati. Toda, ker ta dejanja v pretežni večini ne nosijo več razrednega značaja, tudi niso več potrebna niti mogoča za njih zatiranje taka sredstva kot jih je uporabljala razredna družba. Sankcija zoper kršilce pravil naše družbe predvsem ne more biti več samo sredstvo za sistematični boj proti določenemu delu prebivalstva in v tem smislu ne more biti omejena le na zastraševanje. Družbena lastnina nad produkcijskimi

sredstvi, ki odpravlja razredno obliko boja posameznih individualnih interesov (ne odpravlja pa tega boja sploh), narekuje, naj v boju zoper kriminaliteto vedno bolj uporabljamo socialno politične in druge preventivne ukrepe in naj pasivno državno represijo zamenjujemo z vse širšo aktivno družbeno dejavnostjo za preprečevanje vzrokov kriminalitete.

Tu je treba končno konfrontirati tudi kriminalno politiko Sovjetske zveze kot prvi praktični poskus, ki naj bi izhajal iz marksističnih pogledov na družbo. Zanimivo je, da so ideje, ki so v Sovjetski zvezi nastajale nekako do leta 1928, v polni meri navdahnjene s socialističnim humanizmom in kot take lepo izhodišče za nadaljnji razvoj. Toda po letu 1950, ko se prične birokratska degeneracija Sovjetske zveze, doživijo ideje o socialistični humanistični kriminalni politiki svojo krizo, kajti teoriji je takrat pripadla nevhvaležna naloga, opravičiti in teoretično utemeljiti to, kar se je dogajalo v praksi. Danes je sovjetska teorija že tudi sama deloma spoznala, v kakšno slepo ulico je zašla praksa in z njo njena dekla — teorija. Čeprav se sovjetski teoretiki še zdaleč niso približali pravim vzrokom te degeneracije, je za nas primer Sovjetske zveze negativna izkušnja in še en argument več za trditev, da nova družba ne more več uporabljati kapitalističnih ali celo predkapitalističnih sredstev za urejanje svojih odnosov. Ideje sovjetske kazenskopravne znanosti iz dobe pred stalinizmom pa so vsekakor eno izmed izhodišč za formulacijo načel nove kriminalne politike.

Vodilno načelo socialistične kriminalne politike bi moralo biti torej naslednje: Reagiranje zoper kriminaliteto naj vedno bolj izgublja značaj sistematičnega nasilja in zastraševanja. Namesto tega naj vse bolj nastopa široka družbena preventiva in strokovno utemeljena kurativa. Socialno varstveni, zdravstveni in mentalno higienski ukrepi naj poleg družbeno ekonomskega sistema omiljujejo in odpravljajo splošne in individualne vzroke kriminalitete, na področju kurative pa naj se vedno bolj uveljavljajo prizadevanja za prevzgojo in resocializacijo delinkventov.

Sedanji zastraševalni in grozilni koncept preventive, izražen v pojmu generalne prevencije, naj torej postopno zamenjuje resnična in dejavna preventiva. Toda to ne pomeni, da družbena reakcija z izrečeno sankcijo kot izrazom negativnega moralno-etičnega vrednotenja kaznivega dejanja, ni več potrebna. Spričo današnje realnosti je sankcija prav v smislu moralno-etične obsodbe določenega dejanja še nujno potrebna, ker moralna pojmovanja večine niso pojmovanja vseh ljudi, ker je torej na ljudi

še potrebno vplivati tudi z grožnjo, in končno, ker je treba dati v tem smislu zadoščenje tudi tistemu, ki je bil s kaznivim dejanjem neposredno oškodovan. Kriterij take sankcije za odraslega, relativno normalnega storilca je seveda lahko le njegova krivda v smislu njegovega psihičnega odnosa do dejanja (naklep ali malomarnost). Tak je pomen sankcije, če jo gledamo na splošno. Ko pa gre za njeno prilagoditev posameznemu storilcu in za njeno konkretno izvršitev, mora prizadevanje za storilčevo resocializacijo zamenjati dosedanji dosledno izvedeni koncept zastraševanja tudi v izbiri, odmeri in izvršitvi sankcije. Poleg teže kaznivega dejanja mora na izbiro in izvršitev sankcije odločilno vplivati storilčeva osebnost, njegova družbena nevarnost in zahteve, ki jih narekuje postopek za njegovo resocializacijo, katere vsebina ni samo pasivna prilagoditev posameznika družbi, temveč zlasti njegova aktivizacija.

Iz takega koncepta pa nujno sledi najstrožja zahteva po varovanju človeških pravic, svoboščin in dostojanstva. Kriminalna politika socialistične družbe mora ne le spoštovati vse pravice in osebne svoboščine, ki si jih je človek že priboril v tisočletjih, temveč te pravice še izpopolnjevati, zlasti z vsebinske plati.

IV.

Jugoslovanska kazenska zakonodaja je po svoje izraz našega povojnega družbenega razvoja. Splošni del kazenskega zakonika iz leta 1947 je v svojih temeljnih načelih sledil sovjetski kazenski zakonodaji in je zato nosil tudi njene glavne pomanjkljivosti, ki bi lahko pripeljale v sistem neutemeljenega nasilja, samovolje in nezakonitosti.

Glavna naloga novega kazenskega zakonika iz leta 1951 je zato bila, zavarovati pravice, dostojanstvo in svoboščine našega državljana, ki jih je birokratska samovolja že nevarno ogrožala. Te vrednote je bilo treba zavarovati kar najhitreje in najodločneje s sredstvi, ki so bila trenutno na razpolago. Zato je novi kazenski zakonik odločno prelomil z izključnim varstvom države, z analogijo, s sistemom posebnih kazenskih zakonov namesto posebnega dela kazenskega zakonika in posegel po že preizkušenih in formalno za ta namen neoporečnih načelih eklektične kazensko-pravne teorije.

Kazenski zakonik iz leta 1951 je v glavnem izvršil veliko nalogo, ki ni bila ne lahka ne kratka, vlogo zaščitnika zakonitosti in človekovih pravic, dostojanstva in svobode. Ker je bila to tudi ena izmed glavnih nalog naše družbe sploh po letu 1948, lahko rečemo, da je tudi

novi kazenski zakonik po svoji strani prispeval velik delež k njeni izpolnitvi.

Usmeritev novega kazenskega zakonika ad hominem pa je omogočila že v tem zakoniku neko bistveno novost, ki jo mirne vesti lahko označim kot odskočno desko za nadaljnji razvoj naše kriminalne politike. Med objekti kazenskopravne zaščite omenja namreč naš kazenski zakonik v svojem prvem členu na prvem mestu osebnost našega državljana, ki ga hoče varovati pred nasiljem, samovoljo, gospodarskim izkoriščanjem in drugimi, družbeno nevarnimi dejanji. V tej ideji tiči ves potencialni napredek naše kriminalne politike, kajti od priznanja, da so elementarni interesi našega človeka — družbeni interesi in kot taki predvsem vredni zaščite, je edina pot naprej v resnično (ne samo formalno ali zastraševalno) vsestransko zaščito našega človeka, katere važen del je tudi preventivna in kurativna kriminalna politika.

Napredna ideja, izražena v prvem členu kazenskega zakonika, mora zato dobivati vse več zagotovil v sistemu kazenskega zakonika in v sredstvih, ki jih ta pozna za reagiranje zoper kriminaliteto, ker se bo sicer slej ko prej spremenila v prazno frazo. Kljub vsemu priznanju, ki ga kazenski zakonik iz leta 1951 zasluži, je namreč treba ugotoviti, da je poglavitno sredstvo, ki ga naša družba danes še uporablja v boju zoper kriminaliteto, kazenska represija, zajeta v kazenski zakonik in v zakonodajo o prekrških. Vsa ta zakonodaja ima za odraslega normalnega storilca predvsem tako ali drugačno obliko kazni. Zato uporablja ta kriminalna politika v pretežni meri tista sredstva in metode, ki jih je razvila buržoazna družba. Naš kazenski zakonik, ki je poglavitno sredstvo za boj zoper kriminaliteto, pozna glede preprečevanja kriminalitete le grožnjo, glede poboljševanja delinkventov — kljub nekaterim ukrepom za poboljševanje in prevzgojo — v bistvu vendarle strah, v postpenalni fazi pa prepušča obsojenca samega sebi. V konkretnih določbah in po svojem notranjem sistemu se naš kazenski zakonik kaj malo razlikuje od eklektične kazenskopravne šole. Pravni inštituti, ki jih je razvila ta šola, so zrasli v buržoazni družbi in za zaščito te družbe, čeprav se v njih očituje tudi splošni napredek človeštva in čeprav sem prepričan, da lahko naveže nadaljnji napredek samo na to, kar je že doseženo. Sedaj, ko se je naša družba utrdila, konsolidirala in pričela živeti normalno življenje, prizadevajoč si uvesti nove družbene odnose, je treba napredovati tudi tu, čeprav z dobršno mero realizma. Za napredovanje na tem področju pa je zlasti važno to, kar raste novega. Tu mislim predvsem na dejstvo, da so se organi družbenega vodstva na tem področju (sveti za notranje

zadeve), brž ko so se pojavili, začeli ukvarjati predvsem s preventivo. To dokazuje, da so samo družbeni organi tisti, ki lahko sprožijo resnično preventivno dejavnost, dejavnost, ki gre čez okvire zastraševalne generalne prevencije. Razvoj naše kriminalne politike se bo moral torej opreti predvsem na organe neposrednega družbenega vodstva in izkoristiti pri tem ter razvijati to, kar je zaradi logike in kontinuitete razvoja nastalo že tudi v okviru stare družbe.

Nekateri statistični podatki o sedanjih praktičnih uspehih naše kriminalne politike nam pokažejo, kje zlasti tičijo problemi, ki terjajo nove rešitve.

Statistika kaže relativno visoko, najbrž previsoko število upravno in sodno kaznovanih ljudi, saj je letno tako ali drugače kaznovan vsak deseti odrasli Slovenec. Iz statističnih podatkov je nadalje razvidno, da pri nas v veliki meri uporabljamo kratkotrajne prostostne kazni, ki so že dolgo znane kot bolj škodljive kakor pa koristne. Več kot 65 % vseh storilcev je obsojenih na kratkotrajne prostostne kazni, od teh pa jih spet nekaj nad 60 % prestane kazen v zaporu, manj kot 40 % pa je pogojno obsojenih. Če primerjamo položaj v Ameriki in Angliji, kjer je razmerje med tistimi, ki so v zaporu in tistimi, ki so pogojno obsojeni, kakor 1:5, vidimo, da pride pri nas na enega, ki mu je kazen pogojno odložena, nekaj več kot eden in pol v zaporu. Tudi problem povratništva, ki že dolgo zaskrbljuje kriminaliste, postaja iz leta v leto bolj aktualen. Število povratnikov sicer še ne dosega povprečja v drugih evropskih državah, se mu pa že nevarno približuje. Odstotek že prej kaznovanih oseb znaša leta 1955 že več kot 20 % vseh obsojencev, pa tudi odstotek povratnikov v smislu 40. člena kazenskega zakonika se dviga in doseže v letu 1954 že 9,7 % nasproti 7,8 % leta 1953. Naš kazenski zakonik omogoča v 61. členu oddajo neprištevnih storilcev v zavod za varstvo in zdravljenje, če so nevarni za okolico. Statistični podatki kažejo, da se ta ukrep silno redko uporablja, čeprav je znano, da je med delinkventi sorazmerno več duševno bolnih kot med ostalim prebivalstvom. V Sloveniji n. pr. leta 1955 ni bila izrečena niti ena sama oddaja v zavod za varstvo in zdravljenje. To v skrajni posledici pomeni, da so duševno defektni — neprišteveni storilci kaznivih dejanj bodisi spuščeni na prostost bodisi obsojeni na prostostne kazni, kar pa je oboje neprimerno. Pogojni odpust se pri nas tudi silno redko uporablja, čeprav je to ukrep, ki lahko mnogo pripomore k resocializaciji obsojencev. V Sloveniji je bilo leta 1955 pogojno odpuščenih le 1,7 % vseh kaznen prestajajočih oseb. Končno kažejo podatki, da je sedanja zakonodaja za mladoletnike precej

pomanjkljiva, pri čemer naj omenim zlasti dejstvo, da posebni predpisi in ukrepi za mladoletnike zajemajo danes le manjše število mladoletnikov, ker z izpolnjenim 18. letom starosti nastopijo že predpisi za polnoletne, čeprav je znano, da človekov fizični in psihični razvoj z 18. letom praviloma še ni dokončan.

Na koncu naj dam le bežen oris predlogov za minimalne spremembe v naši kriminalni politiki, ki so po mojem mnenju možne že danes. Izhodišče za te predloge so razvojne tendence, ki sem jih skušal prikazati in pa jasna zavest, da niso mogoči nobeni skoki, pač pa realistično, postopno in vztrajno, ne prakticistično, ampak jasno orientirano razvijanje elementov družbenega osamosvajanja tudi na tem področju.

Kar zadeva preventivo menim, da je treba posebno pozornost posvetiti dejavnosti organov družbenega upravljanja, ki so, kot rečeno, edini sposobni organizirati resnično in uspešno preventivo. V tej zvezi opozarjam na koordinacijo dela raznih organov in ustanov zaradi kriminalno preventivnih namenov in tudi na družbeno vlogo sodišč. Na področju individualne preventive pa menim, da bi bilo treba ob vseh zagotovilih za varstvo zakonitosti in človekovih pravic poseči tudi po predeliktualnih ukrepih za alkoholike in za duševno defektne, sicer navadno za prištevne priznane storilce.

Na področju kaznovalne politike in individualizacije kazni menim, da je treba omejiti uporabo kazni, ker pride preveč visoko število ljudi v stik z organi kazenskega pravosodja. Previsoko število kratkotrajnih prostostnih kazni kaže, da bi bilo treba v večji meri uporabljati inštitut neznatne družbene nevarnosti in pogojno obsodbo, pri tej pa že sedaj misliti na tako uspešno sredstvo, kot je pogojna obsodba, združena s sistemom preizkušnje, pomoči in nadzora (probation). Za izredno majhno število težjih primerov in za nekatere povratnike pa bi bilo treba čimprej ustvariti možnost za opazovanje njihove osebnosti, kar bi moralo biti tudi odločilno za izbiro primernega ukrepa in primerne postopka za resocializacijo med prestajanjem kazni. Na področju izvrševanja kazni in drugih ukrepov menim, da bi bilo neobhodno organizirati opazovalni center, ki naj bi predpisoval posebne terapevtske postopke za obsojence, hkrati pa bi center lahko opravil tudi pomembne naloge na področju znanstvenih raziskovanj. Pogojni odpust kot izredno uspešno kriminalno politično sredstvo bi morali bolj pogumno uporabljati.

Zakon o izvršitvi kazni je poveril skrb za odpuščene obsojence posebnim odborom državljanov. Ta organ ima lastnost družbenosti in kot

tak velike možnosti za organizacijo uspešne postpenalne pomoči in nadzora. V zadnjem času je bil na tem področju napravljen že velik napredek, ki ga moram tu posebej ugotoviti.

Vprašanje kriminalne politike torej v resnici ni majhno in nepomembno. Očitno je, da gre za eno izmed najvažnejših funkcij države, za tisto funkcijo, ki bo ostala najdelj, a ki mora na svoj način tudi odmirati. Zakonodaja in praksa, ki ostajata samo represivni, sta na tem področju tisto, kar ni »volja proletariata, temveč njemu tuja sila, ki bi lahko pričela ovirati izvršitev njegovih zgodovinskih nalog« (Bakarić). Na današnji razvojni stopnji se družba ne more več boriti zoper kriminaliteto samo s sredstvi državne represije, temveč mora razvijati take oblike preprečevanja in zatiranja kriminalitete, ki presegajo okvire zastraševanja. Ker je zastraševanje imanentno državi kot izrazu razredno razcepljene družbe, lahko te oblike resnično in svobodno razvija le družba neposredno v oblikah svojega osamosvajanja. Zato je postopna zamenjava ozke državne represije s široko družbeno preventivo konkretna pot za odmiranje državnega nasilja na tem posebnem področju.